HANDLEDNING

Av Annie Norell Beach & Margareta Öhman

Denna handledning är producerad av Rädda barnen som ett led i organisationens arbete med icke-diskriminering och social kompetensutveckling i förskola/skola utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter.

© 1998 Rädda Barnen, Sveriges Utbildningsradio AB och författarna

Innehåll

Förord 2
Inledning 4
1. Rockringen 8
2. Schyssta bråk 10
3. Vilken bra idé! – att göra förlåt 12
4. Får jag vara med? 14
5. Bästa hjälparen i värsta olyckan 16
6. Får pojkar ha tyllkjol? 18

Förord

Barns upplevelser av och känslor kring frågor som ensamhet och rädsla, vänskap och kärlek, ilska och vanmakt, liv och död är lika verkliga och lika starka som någonsin vi vuxnas. Kring existentiella frågor kan vi mötas jämlikt, oberoende av ålder. Det enda som egentligen skiljer oss vuxna från barn i det sammanhanget är det faktum att vi har levt längre och har hunnit samla på oss mer erfarenhet. Barn konfronteras med komplexa frågor och känslor – sedan är det oftast vi vuxna som avgör om de ska få uttrycka sig och prata om dem eller inte. Ibland kanske vi lite omedvetet tänker att om vi inte pratar så mycket så glömmer barnet, det blir nästan som om inget hade hänt, vi kan liksom skona barnet på det sättet. Sådär nästan magiskt! Eller så kanske vi tänker att det här är för svårt, för ”stort”, det kanske river upp känslor eller frågor som jag inte kan hantera – hur ska det sluta? Jag vet ju inte svaret på alla frågor, eller vad som alltid är det rätta. Och så överger vi barnen och lämnar dem att ensamma försöka förstå, hantera och härbärgera livets allra svåraste och viktigaste frågor. Barn är ofta fenomenala på att känna in vad vi vuxna tål och klarar av och att sedan anpassa sig själva till det – ofta på bekostnad av egna centrala behov. Tänk om vi istället kunde signalera: Jag ser dig och jag uppfattar ditt dilemma, din känsla, din fråga. Du kan prata med mig om du vill, på det sätt du själv väljer. Jag finns här, det är OK för mig. Jag har inga färdiga lösningar, och jag kan också känna mig osäker – men jag vill gärna lyssna och försöka förstå vad du upplever, och vi kan tänka ihop och tillsammans hitta framkomliga vägar. Allt vi vuxna kan göra för att hjälpa barn att få sammanhang begripliga, att klargöra känslor, att inte förlora ansiktet eller göra bort sig, att få känna sig som värdefulla gruppmedlemmar är viktiga tillskott till deras självkänsla, identitet och värdighet.

Filmserien *Värsta, bästa vänner* är tänkt som en inbjudan till samtal kring existentiella samvarofrågor. Varje program har ett grundtema men innehåller också flera andra spår. Vad du uppfattar som centralt i handlingen eller som sidospår beror förstås på vad som upptar din egen verklighet och dina tankar. Vi tror att det är viktigt att varje barn får tolka filmerna själva och att det aldrig blir någon slags rätt-fel diskussion kring hur man uppfattat innehållet. ”Det är olika tänk i olika familjer”, säger en av dockorna i slutscenen i det sjätte avsnittet. Det sammanfattar egentligen själva grundtanken med programmen och också något av det vi vill förmedla i den här lilla handledningen. Folk, inklusive barn! tänker olika, allt blir inte som man tänkt sig, allt är inte rätt eller fel, svart eller vitt – det finns en massa gråskalor också. Och om man är beredd att lyssna kanske man blir förvånad och inspirerad av andras ”tänk”. Själva det faktum att folk tänker och gör olika är ju det som är det spännande och roliga!

Tempot i det verkliga livet är ofta betydligt högre än bland dockorna i filmen. Men det långsamma tempot gör det lättare att tydligt se ”det lilla skeendet” och gör det möjligt för er som ser filmerna att var och en och tillsammans reflektera över och urskilja detaljer och mönster som är viktiga för er. Pröva att förutsättningslöst se ett avsnitt tillsammans med barngruppen och att sedan tillsammans spåna kring vad det hela egentligen handlade om. Ibland blir man förvånad över att man kan se och uppfatta så olika saker. Precis som att själva ”tänket” är olika är förstås också uttryckssätten olika hos olika människor. En del barn kanske vill prata om något tema i ett avsnitt, andra kanske vill måla, skriva en dikt eller komponera en sång, göra en egen teater eller utveckla egna teman, t.ex. i dockteaterform. Det viktiga är att vi vuxna inte väjer, att vi finns tillgängliga som samtalspartners när barnen vill och kan uttrycka sig. Att vi tar emot och hjälper till att sortera och fundera. Och att vi tar varandra på allvar.

De stora samlingarna och väl förberedda lektionerna när du predikar inlevelse och ansvarstagande är nog så viktiga. Men de färdiggjorda manusen och recepten kan också hämma och försnäva. De fungerar dåligt i verkliga livet där samtalens repliker bollas spontant och snabbt och där kryddsättningen avgör smakupplevelsen som alltid är personlig. Att barn lär hela tiden och kanske som mest när vi som minst anar att lärande pågår, glömmer vi ibland. Ändå är det alltid i vardagens skeenden, i de små stunderna, som förståelsen och respekten för livet byggs.

Annie Norell Beach *Margareta Öhman*

Inledning

Det här är en handledning till de sex första programmen i serien Värsta, bästa vänner. Det är inte en metodanvisning, utan några idéer, tänkta som inspiration för dig att finna dina egna sätt att jobba på. Det är angeläget att du som pedagog funderar över hur du skulle vilja arbeta med dessa frågor tillsammans med barnen i din grupp/klass. Att du tillsammans med barnen finner dina/era egna sätt, de som känns bekväma, passande och riktiga för dig/er. Vi vill bara göra dig uppmärksam på några av de sätt som vi funderat på och praktiserat och som passar oss.

Självreflektion är viktigt. Så börja med dig själv! De olika teman som tas upp i programavsnitten om att komma ny, bli utesluten, hamna i konflikter, bråkleka, hålla löften och efterleva överenskommelser, konfronteras med stereotypa föreställningar etc. berör oss alla, men vi tänker och värderar dessa situationer på olika sätt. Vi har här lyft fram några frågor till varje avsnitt som du kan fundera över och diskutera med dina kamrater i arbetslaget. Innan vi kommer in på de konkreta situationerna i programmen, vill vi emellertid dela med oss av några tankar om hur samvarokompetens kan stimuleras i den vardagliga gruppsamvaron i förskolan/skolan.

Men är inte det här föräldrarnas sak?

Att flytta över från familjen och hemmet till en kollektiv barngrupp i förskolan eller skolan är en komplicerad process. Det är andra koder för samvaron som gäller, andra oskrivna regler. Hur lär man sig de koderna? Hur vet man hur man ska göra? Föräldrarna lär sina barn hur man gör i den privata sfären, hemma med familjen, hos släkt och vänner. Den offentliga sfären – för barnens del t.ex. förskolan eller skolan – bjuder helt andra förutsättningar och utmaningar som föräldrarna inte kan råda över. Andra vuxna, de som finns i det offentliga rummet, måste ansvara för det känslomässiga klimatet och det sociala samspelet där och aktivt handleda barnen. Det är en pedagoguppgift i förskola/skola. Kanske behöver vi vuxna bli bättre på att faktiskt aktivt förmedla mer av ”samvarokompetens” till barnen, visa på olika konstruktiva vägar att förhålla sig till en grupp, dela med oss av våra egna erfarenheter och lyfta fram det faktum att det är komplexa sammanhang, att det inte finns enkla svart-vita svar. Men också visa och tydliggöra skolans värdegrund och klargöra vilka spelregler och handlingar som är vedertagna och acceptabla i vårt skolsystem.

Trovärdighet

Genom våra egna impulsiva reaktioner och mer oreflekterade kommentarer och handlingar signalerar vi vår egen inställning och våra egna eventuella

fördomar eller stereotypa föreställningar. Ibland kanske de går stick i stäv med det vi mer medvetet ”lär ut”. Det gör intryck på barnen. ”Medinlärningen” – det barnen uppfattar och tolkar utifrån våra handlingar (eller brist på handlingar) överröstar det vi mer planerat och polerat försöker lära ut.

Barnen behöver få goda och konstruktiva erfarenheter av oss vuxna. Vår trovärdighet – och därmed också våra möjligheter att nå fram och faktiskt göra djupare positiva intryck på barnen – hänger nära samman med vilka förebilder vi själva utgör. Det gäller förstås såväl de erfarenheter vi ger barnen av hur vi vuxna relaterar till varandra som hur vi förhåller oss till barnen. Om t.ex. stämningen i personalgruppen präglas av värme, humor, generositet och respekt får barnen en helt annan inspiration och repertoar än om stämningen är missunnsam, raljant eller diskvalificerande. Vårt vuxna samspel är en viktig förebild! Avgörande för vår trovärdighet är förstås också om vi lever som vi lär. Om du t.ex. vill lära barnen att inte avbryta, att visa respekt för andra, så kan du vara en god förebild genom att planera dagen så att barnens arbete, lek och aktiviteter inte ständigt avbryts, att noga be om ursäkt om du ändå tvingas avbryta eller störa osv. Som pedagog behöver man ständigt fundera över just vilken medinlärning och vilka direkta erfarenheter man erbjuder barnen. Det kräver i sin tur gemensamma samtal i arbetslaget där man tillsammans kan reflektera och fördjupa sin förståelse för sådana processer.

Samspel – dialog – turtagande

För att utveckla ett gott kamratskap och intresse för olikheter är det viktigt att vi vuxna skapar ett klimat som stimulerar varje barn att uttrycka sina åsikter och att lyssna till och respektera andras sätt att tänka. Att vi vuxna stimulerar barn att utveckla ett ”personligt språk” som Jesper Juul kallar det, en vokabulär för känslor, upplevelser, tankar etc. Att uttrycka sig och ta del av andras uttryck kan självklart ske på många olika sätt, genom ord, i handling, i lek och drama, i bild och form, genom musik och rörelse.

Samtal och berättelser sker alltid i relation till någon annan. När du berättar en saga eller något annat du vill dela med dig av, anpassar du berättelsens rytm och dramatik så dina åhörare förstår. Deras reaktioner leder dig. Det är samma förutsättningar i denna dialog som det är i allt annat meningsfullt samspel mellan människor, och det är lekens dimensioner som präglar dialogen; samförstånd, ömsesidighet och turtagande. Att få berätta för andra som lyssnar utvecklar vår tydlighet och klarhet i uttryckssätt, lyhördhet inför lyssnarens reaktioner och den kommunikativa kompetensen: ”Jag har något viktigt att säga och andra kan dela min upplevelse”. Att få lyssna till andras berättelser utvecklar koncentration och inre föreställningsförmåga. Det främjar också den kommunikativa kompetensen. ”Andra har viktiga saker att berätta för mig, jag kan dela en annan människas upplevelse.”

Att samtala med barnen kring de viktiga livsfrågor som blir aktuella är förstås en angelägen uppgift för dig som pedagog. Men många gånger kan

det vara lika bra eller kanske till och med bättre att bjuda på tillfällen till reflektion, stimulera den inre föreställningsförmågan och ge utrymme för olika uttryckssätt genom att ta upp dessa frågor indirekt – omskrivet eller i symbolisk form.

Sagans välsignelse

I den traditionella folksagan, berättad genom generationer, har en stark kunskap om hur existentiella frågor kan introduceras, förädlats och förankrats. Vi kan ta vara på folksagans många goda kvaliteter och dess symboliska processer som främjar växt och mognad också när det gäller mångfald och empatiutveckling. Sagan talar i handlingens form, aldrig sägs direkt uttalat vilka känslor som bearbetas. Sagan förmedlar alltid hopp. Den berättar att det lönar sig att ta itu med livets svårigheter, att göra bruk av sitt mod, sin påhittighet och sina goda relationer för att hantera dessa. Sagoberättandet kan vi vidareutveckla genom dramalekar. Där får barnen under den vuxnes ledning möjlighet att i trygghet pröva och leva sig in i sagans olika roller och finna olika sätt att hantera svårigheter.

Om du t.ex. arbetar med sagan om Guldlock och de tre björnarna, kan du först låta alla barn samtidigt vara Guldlock och pröva de olika sängarna, eller pappa Björn när han upptäcker att någon ätit hans gröt. Efteråt kan ni prata om hur det var och jämföra likheter och olikheter i upplevelserna. Sedan kan ni övergå till att dramatisera sekvenser med olika roller och ”teaterläsa”, dvs berätta handlingen och låta barnen agera samtidigt: ”När mamma Björn kom in i rummet och såg oredan i sin säng, sa hon …”. Man ger barnen möjlighet att säga repliken, men om ingen vill det, fortsätter man att läsa.... ”Någon har sovit i min säng också!”...

Välj gärna sagor som gestaltar någon av Barnkonventionens artiklar. Vill du veta mer, se t. ex. sagosamlingen *Jag har rätt, lovar FN* (red. Kerstin Bäckström, Liber 1993).

Forumspel i förskolan

Ett sätt att öka barnens/elevernas medvetenhet om personligt ansvar är forumspel. I forumspelet kan vi vuxna ta upp en aktuell situation, en konflikt eller ett existentiellt dilemma i teaterns form. Antingen agerar vi själva eller med hjälp av handdockor eller Nalle-familjer. Inledningen till ”dramat” spelas upp, och just när frågan ställs på sin spets avbryts spelet, och vi ber barnen om hjälp: ”Hur ska jag göra nu?” Barnen är ”publik” och deltar på sina egna villkor. De får ge förslag och regianvisningar till oss vuxna.

Exempel: Ett par barn i en förskolegrupp vill jämt ha samma saker, och det blir ofta bråk. Berit och Hanna som arbetar i gruppen bestämmer sig för att göra ett forumspel kring detta. När barnen är samlade börjar Berit: ”Idag efter maten ska jag spela Råttfällan. Det är jättekul!” Berit och Hanna låtsas äta. Plötsligt är Hanna framme vid hyllan och tar Råttfällan. Berit försöker slita det ur händerna på henne. ”Jag tog det först!” säger Hanna.

”Men jag tänkte på det först!” skriker Berit. De river och sliter och blänger på varandra en stund. Så vänder Berit sig till barnen. ”Hur ska jag göra? Jag vill ju så gärna spela Råttfällan. Och jag tänkte ju på det först! Det var ju min idé! Men Hanna bara tog det! Hon är jättedum! Hjälp mig! Hur ska jag göra nu?” Barnen får nu ge sina kommentarer och förslag, och Berit agerar utifrån de förslag som kommer fram.

För oss vuxna gäller det att inte värdera eller moralisera över barnens förslag utan att spela vidare med de förslag vi får, även om vi kanske tycker att de verkar destruktiva. Till slut når vi fram till en ”lösning”, ett svar på frågan, ett sätt att hantera konflikten.

I forumspelet kan vi vuxna ge ord till ”den inre rösten” – uttrycka känslor, tankar och upplevelser. Barnen får möjlighet att känna igen och utveckla sina uttryckssätt. Inlevelseförmågan stimuleras, tänkandet utmanas och konstruktiva sätt att handla på lyfts fram. Självklart ska barnen själva få delta och agera i forumspelen när de själva vill och kan.

Läs mer om forumspel i Katrin Byréus bok *Du har huvudrollen i ditt liv.*

Litteratur

Byréus, Katrin: *Du har huvudrollen i ditt liv.*
Om forumspel som pedagogisk metod för frigörelse och förändring. Liber 1990

Bäckström, Kerstin (red.): *Jag har rätt, lovar FN.*
Liber 1993

Juul, Jesper: *Ditt kompetenta barn.* W&W 1997

Juul, Jesper: *Her er jeg! Hvem är du?* Apostrof.
Köpenhamn 1998 (utk. våren 1999 på W&W)

Korczak, Janusz: *Barnets rätt till respekt.*
Natur och Kultur. Nyutgåva 1998

Norell-Beach, Annie: *Mångfald och medkänsla i förskolan.*
Rädda Barnen 1995

Norell-Beach, Annie: *Arbete med mångfald och medkänsla – erfarenheter från förskolan.* Rädda Barnen 1998

Raundalen, Magne: *Empati och aggression.* Studentlitteratur 1997

Öhman, Margareta: *Empati genom lek och språk.* Liber 1996

1. Rockringen

Det ska komma en ny flicka till gruppen, Malin. Detta väcker olika slags känslor och tankar hos alla vännerna. Teman som kommer upp är bl.a.: *Tänk om inte jag får vara med ..., Tänk om de är dumma ..., Tänk om de inte gillar mig... .*

Malin känner sig pirrig där hon står utanför dörren. Den sortens farhågor har vi nog alla när vi står inför ett nytt sammanhang, en ny grupp. Pröva med att berätta för barnen hur du själv kände dig och hur du tänkte första dagen, när du började arbeta på den här förskolan eller skolan.

Att ta emot en ny. Barnen i gruppen känner sig också pirriga. Vem är hon, den nya? Hurdan är hon? Varje gång någon ny kommer till gruppen, förändras den. Positionerna ”omförhandlas”. Said tycker att det är kul att det blir fler i gänget, Viktor känner sig hotad och störd, Silja är hänförd av sin fadderuppgift. Man reagerar olika.

Vad kan en grupp göra för att underlätta för någon ny att komma med i gemenskapen? Hur tar vi emot nya? Vad är det som känns bra när man kommer ny? Vad vill man att de nya kompisarna ska göra? Vilka situationer kan kännas svåra? Och hur kan vi hjälpas åt för att underlätta nyordningen också för gruppens gamla medlemmar?

Att ta emot och mötas. Varje morgon kommer vi från våra olika frukostbord och stämningslägen och möts på nytt. Ibland kanske man är förväntansfull och glad, ibland kanske disträ, orolig, irriterad, ledsen, förbannad, ynklig, lekfull, busig, osäker, blyg, stolt eller generad. Avgörande är att bli sedd, att få känna sig accepterad som den man är och välkomnad. Hur hälsar ni varandra på morgonen? Hur möter de vuxna barnen? Hur möter barnen varandra?

Pröva med att t.ex. vid morgonsamlingen bjuda in barnen till personligt samspel genom att var och en – inklusive du själv förstås – säger sådär en fem ord om hur man känner sig idag. ”Jag är trött och lite känslig idag”,

”jag känner mig vild och springig”. Det blir också ett bra tillfälle att bygga upp ett personligt språk och bli lyhörd för andras.

Att göra sig en bild. Barnen i filmen hade gjort sig en föreställning om den nya flickan från Värmland. Långt, ljust Barbiehår t.ex.. Så visar det sig att Malin är brunhyad och har afrohår. Vi gör oss inre bilder utifrån den information och de erfarenheter vi har. Ganska snabbt drar vi slutsatser som ibland visar sig vara felaktiga. Detta är ett utmärkt tillfälle att utmana stereotyper. Vad baseras bilden på? Vilken information har vi? Vad händer när bilden inte stämmer? Att konfrontera inre schablonföreställningar med verkligheten är ett spännande sätt att inspirera barnen till eget kritiskt tänkande.

Personligt revir, egna gränser. Filmen antyder också temat personligt revir – en nog så viktig och svår fråga vad gäller samvarokompetens i grupp. Malin låter inte vem som helst låna rockringen eller känna på hennes hår. Hon värnar om sina gränser. För att kunna säga ja eller nej måste vi känna efter. Det är viktigt för självrespekten och självkännedomen. Att bjuda in till samspel, men också att kunna säga ifrån. Det här vill jag, det här vill jag inte.

Man kan åskådliggöra revir- och integritetstanken t.ex. genom att använda sig av just rockringar. Stå mitt i en rockring och dra den från fötterna rakt upp över huvudet och tillbaka igen. Det ”utrymme” runt dig som rockringen avgränsar har du rätt att bestämma över. Du bestämmer t.ex. vem som får känna på ditt hår, om du vill brottas osv. Hur säger man ifrån på ett trovärdigt sätt? Pröva med t.ex. spegel och bandspelare, lyssna på hur ordet nej kan sägas så att det låter som en inbjudan – nästan som ett ja – eller som ett entydigt och solklart nej. Titta i spegeln hur minspel och kroppsspråk förstärker eller försvagar nej:et. Det är en rolig och lärorik övning! Pröva på samma sätt inbjudande ord kopplade till mimik och kroppsspråk. ”Välkommen! Vill du vara med och leka?” Visst blir det förvirrande när budskapet är motsägelsefullt, när ord och kroppssignaler inte stämmer överens!

Fundera också över hur du själv reagerar när barnen sätter egna gränser – ”Nej, jag vill inte!” När är det OK, när inte?

2. Schyssta bråk

Någon har varit dum mot Silja. Hon känner sig kränkt, och hon vill inte visa det. Sofia upptäcker och stöttar henne, ger henne respekt. Silja anförtror sig. Viktor och Said kommer rumlande in i rummet där Malin och Silja vecklar ut vackra guldpapper. De är i en helt annan, uppsluppen stämning och bråkleker, stökar och bökar. De prövar lekens regler i en brottningslek tillsammans. Silja klarar inte lekens regler. Ska hon få en ny chans, eller...?

Att känna sig kränkt. Det svider på klösmärkena på Siljas arm. Och det svider inuti henne. Men hon vill inte att någon ska se det. Ett annat barn skulle kanske ha valt en annan strategi och hämtat hjälp av en vuxen, gapat och skrikit och påkallat uppmärksamhet. Så gör inte Silja. Du kan själv fundera över:

- Vad får dig att känna dig kränkt?
- Känner du igen dig i Siljas reaktion?
- Hur gör du när du känner dig kränkt?
- Hur kan det komma sig att vi ibland känner harm och till och med skäms över att ha blivit kränkta? Kanske t.o.m. förnekar att det hänt.
- Hur märker du på barnen i din grupp om någon känner sig kränkt?
- Vilka strategier har dina barn när de känner sig kränkta?

När Sofia och Silja ska släta ut kolapapper märker Sofia att något har hänt Silja. Hur går det till? Hon förstår Siljas känsla och kan dela den med henne. Hur märker vi på någon att den är kränkt? Hur märker vi vilken känsla den andre har?

Kanske kan du samtala med barnen om detta. Kanske vill ni leka ”ansikten”? Med minspel uttrycker du ett känsloläge, och de andra gissar. Du viskar t.ex. till ett barn ”Se arg ut”, ”Se glad ut”, ”Se rädd ut”, ”Se ledsen ut”. Barnet agerar och de andra gissar. Ni kan pröva att göra det i arbetslaget först, se sårad, kränkt etc. ut.

Olika stämningslägen. När Silja och Sofia sitter och vecklar ut kolapapper, samspelar de förtroligt och tyst med varandra. Viktor och Said stormar in i rummet. Deras lek är högljudd och uppsluppen. De ”stör” flickornas förtrolighet, och flickorna protesterar och ”förstör” pojkarnas uppsluppenhet. De har helt olika stämningslägen.

Fundera över begreppet *tolerans* i det här sammanhanget. Vems aktivitet anger nivån? Hur skulle du kunna bidra till en god lösning på den här situationen?

Prata med barnen om: Hur känns det att bli störd? Hur kan man göra för att inte bli störd? Vilka vrår kan vara tysta vrår, och vilka kan vara livliga?

”Bestämt är bestämt”. Det är kul att brottas. Vännerna diskuterar reglerna inför brottningsmatcherna. Särskilt viktigt är det när de bråkleker. Inte sparka, inte riva, inte slå. De reglerna är till för att leken ska kunna fortsätta. Men om någon bryter mot reglerna, vad händer då? När Silja inte klarar att hålla reglerna, blir hon utesluten. Hon drar sig tillbaka, ledsen och arg. Vad tänker Silja på därnere i grottan? ”Bestämt är bestämt!” säger vännerna. Eller ska hon få en ny chans? Sofia tycker det. ”Så kan det bli fast man inte menar det!” säger hon. När Silja får stöd och uppmuntran av sina vänner klarar hon att få ett grönt kort.

Regler behövs. Men vad slags regler är det som behövs? Och för vems skull? Hur efterföljer vi de regler vi ställer upp? Är det alltid viktigt att följa en överenskommelse? Finns det tillfällen när det är bättre att inte följa en överenskommelse? Vad är skillnaden mellan att vara konsekvent och rigid?

Diskutera regler med barnen. Hur ska man vara för att vara en god kamrat?

Diskutera hur man kan hjälpa en kompis som inte klarar av att vara en god kamrat.

Pröva att göra en brottningsturnering tillsammans med barnen.

Inre likheter och yttre olikheter. ”När jag blir arg, då brukar jag …”. Vännerna i filmen berättar för varandra om hur de brukar göra när de blir arga. De delar med sig av olika situationer då de blivit arga. Känslan är densamma. Och den bara är, den kan inte vara rätt eller fel. Bara vara. De delar också med sig av sina olika knep, hur de gör för att klara av sin känsla.

Ett knep att hantera konflikter och stark vrede är STOPPljuset. RÖTT betyder stopp, stanna till, lugna ner dig! GULT betyder säg vad du känner och tänk efter, försök komma på många olika sätt att lösa bråket eller problemet på! GRÖNT betyder pröva din bästa lösning!

Att lyfta fram inre likheter – känslan är lika – och de yttre olikheterna – det som gör oss arga, glada, ledsna eller rädda, liksom hur vi visar det varierar – är också ett sätt att värdera mångfald positivt.

3. Vilken bra idé! – att göra förlåt

Sofia älskar vackra hattar. Hon är fåfäng. Hon ser en lysande vacker blå basker på Viktors huvud. Den vill hon gärna ha! Men Viktor, han vill inte låna ut den ... .

Samvarokompetens. Sofia pratar om hur viktigt det är att säga tack och att be om ursäkt om man knuffas. Det är vad vi skulle kunna kalla ”folkvett”. Att kunna umgås smidigt och ta ansvar för sig själv. Säga tack och förlåt.

Fundera över vilken ton du anger i din klass/grupp. Vilka umgängesregler tycker du det är viktigt att barnen lär sig? Hur lär sig barnen dessa? Prata med barnen om hur ni ska ha det tillsammans. Vad innebär ett gott kamratskap hos er?

”Och förresten är du ful!” Sofia har sådan lust på Viktors basker att hon glömmer bort hur en god kamrat ska vara. När han inte vill låna ut baskern, blir hon missunnsam och avundsjuk. ”Viktors basker är en pannkaka!” säger hon och sårar honom. Hon kränker honom.

Fundera över vilka uttryck nedvärderingar kan ta sig hos er. I personalrummet, i tamburen och lekhallen. Fundera över hur du själv brukar reagera när du själv blir utsatt, när någon annan blir utsatt, när du själv nedvärderar.

Hur tycker du att det är lämpligt att ingripa? Diskutera med dina arbetskamrater.

Diskutera också med barnen hur det känns om de någon gång fått höra något sårande från en kompis/och själva sagt något dumt till en kompis.

”Varför glittrar inga hattar sedan?” Efter det att Sofia varit dum mot Viktor är det inte roligt längre att ha hans basker. Sofia får dåligt samvete. Hennes

sanningsspegel talar om för henne att hon varit oschysst, men hon skyller i alla fall ifrån sig.

”Din gråt blir taggar i mig. Dina tårar blir mina”. Sofia sjunger om att ta ansvar för sina handlingar. Det hjälper inte alltid att bara säga förlåt. Hur ska hon ställa till rätta? Hur kan hon ”göra förlåt” och gottgöra Viktor?

Fundera över hur du kan se att barnen har dåligt samvete. Hur kan du hjälpa dina barn att utveckla ett personligt ansvar för sina handlingar på ett positivt sätt? Samtala med barnen om hur det kommer sig att inga hattar glittrar sen? Varför var Sofia elak mot Viktor? Varför blev Viktor ledsen? Varför skyllde hon ifrån sig?

Olika sätt. Det är inte alltid så lätt att se den man skadat i ögonen. Sofia talar genom sin ”sanningsspegel”. Fundera över tillfällen när du mött människor som talat indirekt som Sofia genom sanningsspegeln. Fundera över om du tillåter det som en framkomlig väg eller om du kanske hindrar genom att konfrontera barnen.

Diskutera med barnen hur de skulle gjort om de var Sofia. Det finns många sätt att göra förlåt på. Låt barnen visa sina sätt. Gör en affisch av alla olika varianter. Lek lekar som stimulerar barnen till omsorg om varandra och samla ännu flera sätt tillsammans.

4. Får jag vara med?

Vännerna leker två och två, Viktor blir ensam utan kompis och försöker på olika sätt ta sig in i gemenskapen.

Att känna sig utanför. Alla andra har någon att vara med. Varför valde ingen mig? Vad är det för fel på mig? Ingenstans kan man känna sig lika ensam som i en grupp – den erfarenheten har vi nog de flesta av oss. Ibland kan det å andra sidan kännas skönt och vilsamt att leka ensam, att vara med sig själv, också i gruppen. Det kan vara både – och, eller olika för olika personer. I gruppsamvaro kommer det alltid att inträffa att folk känner sig utanför eller av och till väljer att hålla sig utanför.

Diskutera och komplicera frågan tillsammans med barnen. Hur kan det kännas att inte få vara med? Är det alltid så att det beror på att det är något fel på en själv? Hur är det om man känner att man vill vara ifred, faktiskt vill vara för sig själv ett tag i gruppen? Kan man få göra och känna olika?

Att bjuda in sig själv. Viktor försöker på olika sätt, i lekens form, ta sig in i gemenskapen. Han lyssnar in vad leken handlar om och försöker hitta en roll åt sig själv. Trots det blir han avvisad. Då går ”ondskans arméer” till attack. Viktor blir ledsen och arg och prövar med att tränga sig in, eller åtminstone sabba för de andra. Slutligen lyckas han äntligen få napp genom att göra något hissnande förbjudet, lockande och hemligt – plocka fram godis. Viktor visar prov på en väldig kreativitet och uthållighet när det gäller att ta sig in i gemenskapen. Och han lyckas till sist.

Pröva med att utbyta erfarenheter i barngruppen: ”mitt bästa sätt att bjuda in mig”. Hur kan man säga? Hur gör man? Samla tillsammans in en bred repertoar av bra inträdesbiljetter. Om den här problematiken är väldigt laddad just i din grupp kan man börja med att tillsammans spåna kring t.ex. en sagofigur eller en handdocka/gosedjur som ber barngruppen om råd.

Att få leka ifred. Said och Silja är mitt uppe i en intensiv lek liksom också Sofia och Malin. De vill inte släppa in någon mer just nu. I just den här filmen är det kanske mer en tillfällighet, men i verkliga livet är balansgången mellan vänskap och kamratskap ofta svår. Vi kan kräva av folk i grupp att de ska visa kamratskap mot varandra, men vi kan förstås aldrig avkräva någon vänskap. Barn måste, som alla andra människor, få välja sina förtrogna och nära. Vare sig det är frågan om djupare vänskap eller mer tillfällig lek med en kamrat måste man ibland få välja att få leka ifred, att få säga nej.

Att leka ifred i par eller liten grupp är ett tillfälle att utforska och utveckla relationssamarbete, att vara nära och mötas på ett djupt personligt plan. Att leka i större grupp fyller andra funktioner, då prövas t.ex. förmågan att inordna sig, att följa regler, man får möjlighet att känna laganda osv. Som pedagog behöver man fundera över balansen mellan dessa olika aspekter av samvarokompetensutveckling.

Det är ingen enkel fråga det här gäller, men den väcker ofta behovet av enkla lösningar. ”Vi har bestämt att alla alltid ska få vara med” kanske den vuxne tycker. Hos barn aktiveras ofta rättvisekänslor: ”det är orättvist om inte alla får göra lika”. Inte sällan lägger man också moraliserande aspekter på hela frågan. Koderna för gott kamratskap behöver vara tydliga, men pröva att tillsammans med barnen fördjupa också den här frågan. Det finns kanske inga entydiga svar eller enkla lösningar.

Gemensamhetslek. Vännerna samlas på slutet kring en gemensam lek där alla är med. Det är en alldeles särskild känsla när alla leker tillsammans, nästan som på ett kalas. En av de unika möjligheterna en grupp/klass erbjuder är ju också just möjligheten att leka många tillsammans i samma lek. Hjälp barnen att hitta olika slags gemensamhetslekar (roll-lekar typ Bondgård, Sjörövare osv, regellekar typ Kurragömma, Burken, idrottslekar typ lagsporter, dans- och sånglekar typ Bro, bro, breja, Flickan hon går i ringen, osv.). Det är härligt att leka många tillsammans, men det skulle nog bli tröttsamt att göra det hela dagarna. Vi behöver också få dra oss undan i mindre grupper eller i ensamhet ibland. Visst kan det kännas nödvändigt och skönt för dig att få en liten stund för dig själv i personalrummet eller en liten pratstund ifred med en kollega? Så kan man förstås känna det, oberoende av ålder. Och samtidigt behöver vi alla känna och ta ansvar för att ingen blir utanför eller utlämnad. Det är en livslång läroprocess som är både smärtsam och glädjefylld.

5. Bästa hjälparen i värsta olyckan

Said lånar olovandes Viktors boll, tappar bort den och råkar själv ut för en olyckshändelse. Vännerna sluter upp och hjälper till, var och en på sitt sätt.

Oemotståndliga frestelser och sunda skuldkänslor. Bollen ligger där glänsande blå, det är bara alltför frestande, jag lånar den bara en liten stund ..., och så plötsligt händer det något, det blev inte som jag tänkte ... oj, vad det blev fel ... nej, nu har jag gjort bort mig, så här får man inte göra ... nu får jag dåligt samvete ... . Alla faller vi av och till för frestelser eller gör tokiga eller dumma saker. Då är det så finurligt ordnat att vi har liksom en liten inre brevbärare som skickar ett brådskande meddelande till oss: Stopp och belägg, det här var fel, det här var inte schysst. Det här ska du göra något åt. Den sunda skuldkänslan är en viktig drivkraft; en navigationshjälp och en uppmaningssignal till gottgörelse. Utbyt erfarenheter tillsammans med barnen kring det här temat och fundera tillsammans på hur vi egentligen tar emot den här ”inre brevbäraren”. Hur brukar din låta? Är du bra på att lyssna på din? Undrar just hur den ser ut, den där lilla brevbäraren! Kanske kunde man måla en bild ... .

Personligt ansvar. Said blir bestört när bollen far ut genom fönstret, och han oroar sig för att inte kunna hämta den och ställa allt till rätta när han nu sitter fast under hyllan. Han tar både sig själv och sin egen ansvarskänsla liksom Viktor och hans reaktioner och känslor på allvar. Att bli tagen på allvar av andra såväl som av sig själv innebär att erfara integritet och respekt, att känna sig som en människa. Berätta för varandra, börja gärna själv! om en människa du mött som fått dig att känna dig jämlik, som att du blir tagen på allvar. Kanske är det din farmor, eller farbrorn i kiosken, eller grannpojken, eller bästa kompisen eller mamma eller ...? Vad är det han eller hon gör som får dig att känna dig sedd och respekterad?

Social handlingskraft. När kamraterna upptäcker Saids predikament blir de ivriga att komma till undsättning, att visa omsorg i handling. Utifrån sina olika personligheter skrider de till verket. Viktor tänker att fröken kommer att bli arg på Said för att hyllan gått sönder, så han hämtar en hammare för att laga hyllan. Malin ser blod och rusar efter plåster. Silja stannar och lyssnar på Said och hans behov. De handlar alla utifrån inlevelse med och omsorg om Said. Vid en första anblick kan det kanske förefalla lite avigt att t.ex. som Viktor rusa efter en hammare, men när man förstår hur han tänker, framstår det som i högsta grad meningsfullt och omtänksamt. Det ser olika ut när människor visar social handlingskraft. Fundera över hur du själv som pedagog förmår att uppfatta när barnen gör goda, empatiska handlingar, hur brett ditt seende är och hur du kan uttrycka din uppskattning och respekt för deras handlingskraft och inspirera fortsatt empatisk utveckling.

Stereotyper. Malin rotar i plåsterlådan och muttrar om ”hudfärgade plåster” tills hon hittar ett passande i chockrosa. Numera finns barnplåster i alla upptänkliga neonfärger och mönster, men vad betyder det egentligen med ”vanliga hudfärgade plåster”? Finns det hudfärgade plåster för alla? Hur ser det ut i era kritaskar och målarburkar – finns det hudfärger, eller blir alla grisskära eller orangea? Finns det egentligen vita, svarta, gula, röda människor? Jämför en ”vit” arm mot ett vitt papper och en ”svart” arm mot ett svart papper. Beskriv hudfärger som de är istället, t.ex. rosabeige, mörkbrun, ljusbrun, olivbeige, honungsgul osv. I Brasilien lär det finnas minst 50 olika ord som betecknar hudfärgsnyanser. Undersök och jämför hudfärger i gruppen. Har någon fräknar? Ändrar sig färgen på sommaren? Vad är pigment och melanin och UV-strålning egentligen?

Självbild. Alla vännerna får medaljer av Said, alla är ”hjälparhjältar”. Vi har en del inbyggda svårigheter i vår kultur när det gäller utrymmet för positiv självbild. Aksel Sandemoses Jantelag: ”Du ska inte tro att du är något” sitter djupt hos så många av oss. Så för vi självförtrycket vidare till nästa generation. Berätta hjältesagor för barnen, berätta om historiska ”riktiga” hjältar, skaffa rekvisita till hjältelekar (ambulansförare, brandman, veterinär, riddare osv), berätta om dina egna hjälteförebilder. Be alla föräldrar vid läsårets första föräldramöte att skriva ner två positiva egenskaper om sitt barn, samla ihop dem och gör gruppens/klassens bild som stor affisch på väggen! Vilken tillgång det blir att i en grupp/klass ha så många olika personliga kvaliteter! Förmedla hela bilden av t.ex. en hjälte – handlingskraften såväl som rädslan, styrkan såväl som osäkerheten.

6. Får pojkar ha tyllkjol?

Det här avsnittet visar två ytterligheter – tuffa pojkar som kämpar med svärd och väna flickor som betraktar sig själva genom slöjor. Huvudtemat är stereotypa föreställningar om kön. Också på andra områden som t.ex. etnicitet och religion är det lätt att skapa sig stereotypa föreställningar. Vi har alla mer eller mindre medvetna föreställningar om vad som t.ex. är pojkaktigt och flickaktigt. Fundera över hur dina ser ut. Diskutera på vilka sätt ni kan motverka stereotypa föreställningar om hur flickor/pojkar är och vad de kan göra.

Diskutera också hur ni bistår pojkarna respektive flickorna i att bejaka sitt eget kön och sin individualitet.

Vem kan få upp kokosnöten? Både Silja och Said vill gärna komma på ett sätt att öppna kokosnöten. De försöker var för sig. Said försöker med styrka. Det går inte. Till sist får Silja upp nöten. Hur gick det till?

Diskutera tillsammans med barnen hur de tror att hon bar sig åt. Diskutera också vad det kan bero på att de inte samarbetar och hur ni tror det skulle gått om de försökt tillsammans. Varför är det bättre med samarbete?

Killbaciller o.dyl. ”Akta er för smitta!” vrålar Viktor och Said och springer fnissande undan flickorna. Pusslekar och killbaciller kommer i perioder. Ibland har spänningen mellan könen en positiv och förväntansfull ton. Ibland är den diskriminerande för båda könen. Hur märker du skillnaden? Fundera själv och diskutera med dina kollegor.

Att bryta mot mallen. Viktor provar en tyllkjol, och Silja öppnar nöten. Båda bryter mot de schablonföreställningar som vi ofta har kring flickor och pojkar.

Fundera över tillfällen då du själv blivit förvånad över ett barn/en vuxen som brutit mot mallen? Vad hände? Fundera och diskutera över hur tillåtande ni är i arbetslaget gentemot olika sätt att vara pojke/ flicka på.

”Man får göra som man vill”. Självkännedom och individuell personlighet är viktigare än kön. Jag är en sådan som ... . Barn av bägge könen behöver goda förebilder. Du kan vara en god vuxen förebild både för pojkar och flickor.

Lek lekar som främjar samarbete över könsgränserna och tar tillvara barnens individuella olikheter.

Analysera vilka utklädningskläder ni har. Inte bara de stereotypa, utan sådana som lockar till att utvidga positionerna. Analysera vilka böcker, vilken musik, vilka bilder etc. ni har på avdelningen/ i klassen. Stimulerar de till en mångfald av sätt att vara på för både flickor och pojkar?